

kmdr ppor. dr Grzegorz Goryński

Morski Oddział SG

**ROLA, MIEJSCE I ZADANIA WOJSK OCHRONY POGRANICZA
W STRUKTURZE MINISTERSTWA BEZPIECZEŃSTWA
PUBLICZNEGO (1949-1954) I MINISTERSTWA SPRAW
WEWNĘTRZNYCH (1955-1965), cz. I**

Myśl przekazania Wojsk Ochrony Pogranicza z Ministerstwa Obrony Narodowej do innego resortu pojawiła się stosunkowo wcześniej. Już w grudniu 1946 r. pogląd ten prezentował Szef Departamentu WOP gen. bryg. Gwidon Czerwiński w piśmie do Naczelnego Dowódcy WP.¹ Jednak, aby spełnić wspomniany postulat należało: w pełni zakończyć proces organizacji WOP, stworzyć w MBP warunki do przejęcia kierownictwa nad tą skomplikowaną formacją oraz zorganizować ścisłą współpracę wszystkich jednostek i pododdziałów WOP z terenowymi organami MBP.² Zrealizowanie tego planu i włączenie WOP w struktury resortu Bezpieczeństwa Publicznego spowodowało, że kadry tej formacji granicznej miały także przyjąć i ściśle realizować zadania organów bezpieczeństwa. Projekt ten zrealizowano dopiero w 1949 r.

Przeprowadzone w latach 1946–1948 zmiany w strukturze organizacyjnej Wojsk Ochrony Pogranicza dostosowywały tę wojskową formację do specyficznych wymagań służby granicznej. Ich zadania określała „specjalna instrukcja”, która do 1956 r. spełniała rolę aktu normatywnego, gdyż w tym czasie nie przyjęto ustawy sejmowej ani dekretu regulującego prawne podstawy funkcjonowania WOP, ich zadań i uprawnień.

Podporządkowanie 1 stycznia 1949 r. Wojsk Ochrony Pogranicza Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego zbiegło się w czasie z pogarszaniem stosunków międzynarodowych - szczególnie między „Wscho-

---

¹ Archiwum Straży Granicznej w Kętrzynie (dalej ASG), sygn. 217/45, k. 36; Pismo dowódcy WOP – szefa Departamentu WOP nr 04020 z grudnia 1946 r. do II wiceministra Obrony Narodowej.

² K. Frontczak, *Siły Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 256.

dem” i „Zachodem” - oraz rozpoczęciem w kraju walki z „odchyleniem prawicowonacjonalistycznym”. Masowe aresztowania, represje i procesy polityczne w ramach „walki klasowej” przeniesionej do Polski ze wschodu zdominowały polską rzeczywistość społeczną schyłku lat czterdziestych i pierwszej połowy pięćdziesiątych. Lista „wrogów ludu” ciągle wydłużała się. Początkowo objęła ona całe polskie podziemie związane z emigracyjnym rządem londyńskim, przedwojenne organizacje polityczne, duchowieństwo, ziemiaństwo, właściciele fabryk i różnych przedsiębiorstw oraz przedwojenny aparat władzy.

Później „wroga tropiono” wszędzie, przenosząc na wszystkie warstwy i grupy społeczne doświadczenia stalinowskie lat trzydziestych – śledzenie i prześladowanie – tworząc psychozę strachu, podejrzliwości i szpiegomanii. Przeprowadzano także permanentne czystki w partii komunistycznej i resortach MBP i MON, zastraszając również i tych, którzy mieli utrzymywać całe społeczeństwo w strachu. Zmieniano metody pracy, tworząc nowe struktury organizacyjne i przygotowując do tych „nowych” zadań potrzebne kadry.³

Priorytetowe znaczenie nadano ochronie morskiej i zachodniej granicy Polski. Morskie „okno na świat” budziło duży niepokój kierownictwa WOP. Tędy uciekano z Polski na Bornholm i do innych państw „obozu kapitalistycznego”. Tą drogą również – według sztabu WOP – do Polski przybywali „agenci imperialistycznych wywiadów”. Rolę i miejsce tych wojsk w strukturze MBP następująco określił minister Stanisław Radkiewicz w marcu 1949 r. WOP „(...) powinien uszczelnić granice tak, ażeby uniemożliwić przenikanie przez nie – szczególnie wybrzeże – agentów i łączników obcego wywiadu oraz ośrodków reakcyjnych. Zarówno Szefowie WUBP jak i Dowództwa WOP powinni zrozumieć, że przejście WOP do systemu bezpieczeństwa oznacza przełom w podejściu do ochrony granicy i do pracy operacyjnej na pograniczu”.⁴

---

³ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1995, s. 255–259; A. Albert [W. Roszkowski], *Najnowsza historia Polski 1918–1980*, Warszawa 1989, s. 626–641; H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 48.

⁴ A. Garlicki, *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993, s. 102.

Nowe podporządkowanie Wojsk Ochrony Pogranicza zmieniło dotychczasowy wojskowo–obronny charakter działalności tej formacji. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego włączając WOP do walki ideologiczno–politycznej, jaka toczyła się w kraju, wskazało na polityczne aspekty ochrony granic. Typowe zagrożenia występujące na pograniczu – migrację i przemyt – widziano tylko przez pryzmat „szpiegowsko–dywersyjnej penetracji pogranicza przez agentów obcych wywiadów”. Narzucenie takiego widzenia zagrożeń spowodowało daleko idące zmiany organizacyjno–strukturalne WOP. Zadania, jakie odtąd miały one wykonywać polegały na ochronie granicy Polski pod względem politycznym, „bezpieczeństwa publicznego” i celnym.⁵ Ich realizację zapewnić miała kadra odpowiednio liczebna, właściwie dobrana, dobrze wyszkolona i na odpowiednio wysokim poziomie „moralno–politycznym”. Wskazywanie wciąż nowych „wrogów ludu”, do których zaliczono także: aresztowanych lub zatrzymanych przez MO, KBW, i WOP; osoby wyjeżdżające za granicę lub powracające, jak też tam przebywające i utrzymujące kontakty z „reakcyjnymi ośrodkami”; repatriantów; osoby zatrzymane w czasie nielegalnego przekraczania granicy lub przebywające w strefie nadgranicznej nielegalnie oraz funkcjonariuszy Straży Celnej i Granicznej, jak też żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza sprawił, że wprowadzono głębokie zmiany organizacyjne w WOP i drastyczne ograniczenia dla Polaków. Takie oceny ludności polskiej były tendencyjne i nie wynikały z rzeczywistych postaw, lecz z przyjętego kierunku polityki wewnętrznej. Przedstawione przez Główny Inspektorat Ochrony Pogranicza ministrowi BP od 1949 r. propozycje rozwiązań organizacyjnych „mających usprawnić działalność służbową” wojsk OP sankcjonowały wyznaczony kierunek w państwowym systemie bezpieczeństwa.

Liczące ponad 21 tysięcy żołnierzy Wojska Ochrony Pogranicza, po przejściu do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, weszły w skład wojsk wewnętrznych MBP, do których należał także Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW). Wojskami tymi do 1956 r. kierował gen.

---

⁵ ASG, sygn. 222/40, k. 292–293; Tezy referatu „Stan organizacji ochrony granic RP”; Zob. także G. Goryński, Organizacja ochrony morskiej granicy Polski w latach 1946–1956. Wybrane problemy, [w] *Szkice z najnowszych dziejów*, pod red. Cz. Ciesielskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997, s. 60–68.

bryg. Julian Hibner, a później gen. bryg. Władysław Komar. Wojska OP miały odzierać i ochraniać granicę i współpracować z organami bezpieczeństwa w zwalczaniu podziemia na pograniczu.⁶ Całość spraw wojsk wewnętrznych podporządkowano wiceministrowi BP Konradowi Świetlikowi.

Do 1953 r. resort bezpieczeństwa, a wraz z nim WOP ciągle się rozrastały. Tworzono wciąż nowe departamenty i biura. Rozbudowywano sieć agenturalną. Wszystko po to, aby obserwacją, kontrolą oraz systemem represji objąć tę część społeczeństwa polskiego, które nie akceptowało narzuconego mu siłą ustroju, a zwłaszcza jego skrajnych rozwiązań w dziedzinie życia społecznego, gospodarczego i intelektualnego. W 1954 r. lista „wrogów klasowych” liczyła według MBP około 10 milionów Polaków. Śmierć Stalina oraz „rewelacje” ppłk. Józefa Światły, odsłaniające kulisy stalinowskiego systemu w Polsce przedstawione na falach Radia Wolna Europa, były początkiem krytyki stworzonego systemu bezprawia. W efekcie rozpoczęła się seria narad i odpraw, na których „aktyw partyjny” szukał winnych łamania praworządności. Ostatecznie jednak dokonano kosmetycznych zabiegów rozwiązując osławiony X Departament. Za wszystkie przewinienia resortu bezpieczeństwa do odpowiedzialności pociągnięto tylko: płk. Anatola Fejgina, płk Józefa Różańskiego i Romana Romkowskiego, których wcześniej zwolniono z MBP.⁷ W miejsce MBP 7 grudnia 1954 r. powołano dwa odrębne resorty: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i podległy Radzie Ministrów Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego. W MSW znalazły się MO, ORMO, Służba Więzienna, Straż Pożarna i Wojska Wewnętrzne – KBW oraz WOP. Ich szefem został Władysław Wicha. Komitetem, którego struktura organizacyjna nieznacznie różniła się od MBP, kierował Władysław Dworakowski.

Przeprowadzone zmiany sugerować miały głębokie przeobrażenia w strukturze organów bezpieczeństwa. Faktycznie jednak rozwiązanie skompromitowanego MBP niewiele zmieniło. Odłączone od aparatu bezpieczeństwa: Milicja Obywatelska, ORMO, Wojska Wewnętrzne, Straż Pożarna i Straż Więzienna, ciągle pozostawały składową częścią

⁶ H. Dominiczak, op. cit., s. 24.

⁷ Ibidem, s. 112–113.

tego samego systemu i nadal działały wspólnie z organami bezpieczeństwa. Deklarację taką przedstawił 10 grudnia 1954 r. minister Wł. Wicha, stwierdzając, że „(...) organa MSW w swojej codziennej pracy będą ściślej współpracowały z organami bezpieczeństwa w zakresie pomocy w wykonywaniu zadań związanych z bezpieczeństwem kraju”. KBW wspierać miał organy w działaniach „przeciwko zbrojnym bandom”, a WOP zabezpieczać terytorium Polski przed przenikaniem „agentów imperialistycznego wywiadu”.⁸

W latach 1954–1956 uregulowano aktami ustawodawczymi zakres działań oraz pragmatykę służbową organów bezpieczeństwa i MSW. 20 lipca 1954 r. wydano trzy dekrety Rady Państwa o: Milicji Obywatelskiej; Organach Bezpieczeństwa i Służbie Więziennej. Pierwszym i jedynym aktem prawnym określającym zadania Wojsk Ochrony Pogranicza był dekret o ochronie granic państwowych z 23 marca 1956 r. Artykuł 18 niniejszego dokumentu określał, że WOP sprawują ochronę nienaruszalności i bezpieczeństwa granic państwowych. Do zadań tej formacji zaliczono:

- kontrolę ruchu osobowego w przejściach granicznych,
- ochronę granicy morskiej z użyciem jednostek pływających i samolotów,
- nadzór w zakresie ochrony granic nad żeglugą i urządzeniami na morskich wodach wewnętrznych, wodach terytorialnych, wodach pasa przyległego oraz granicznych, jak również eksploatację tych wód i dna morskiego,
- zabezpieczenie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych,
- ochronę bezpieczeństwa i porządku prawnego w pasie granicznym w zakresie niezbędnym do zabezpieczenia granic państwowych przed naruszeniem.⁹

Interpretacja zawartych w dekreście o ochronie granic państwowych przepisów, pozwoliła określić miejsce WOP w systemie administracji

---

⁸ Cyt. za: H. Dominiczak, op. cit., s. 32 i 125.

⁹ *Morska granica państwa. Przepisy związkowe*, wybór tekstów i oprac. płk F. Jarzyna i mjr R. Ptasieński, Wyd. Wojsk Ochrony Pogranicza, Warszawa 1972, s. 8–13; *Umowy graniczne Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, wybór tekstów i oprac. F. Jarzyna, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1974, s. 23–51.

państwowej. Z przyjętej przez prawo administracyjne systematyki organów administracji państwowej wynikało, że dowódca WOP był centralnym organem administracji państwowej w zakresie ochrony granic państwowych. Dowództwo WOP natomiast, jako samodzielny urząd centralny, było jednostką organizacyjną, przy pomocy której minister Spraw Wewnętrznych (jako naczelny organ administracji państwowej) sprawował kierownictwo nad ochroną granic.¹⁰

Przepisy dekretu o ochronie granic państwowych zaczęły obowiązywać od 23 marca 1956 r. Kompleksowo określały one nie tylko zadania Wojsk Ochrony Pogranicza, ale również podawały do publicznej wiadomości (dotychczas w WOP takiej praktyki nie stosowano) tryb postępowania żołnierzy tej formacji podczas zatrzymywania statku morskiego¹¹ lub statku powietrznego, uprawnień tego organu – w tym także

---

¹⁰ T. Bielecki, *Ochrona granic państwowych w świetle przepisów prawa administracyjnego*, „Biuletyn Wojsk Ochrony Pogranicza”, nr 2, Warszawa 1962, s. 34–35.

¹¹ Dekret o ochronie granic państwowych z 23 marca 1956 r. ustalał, że organy ochrony granic – gdy wymagały tego względy bezpieczeństwa państwa – władne były na obszarze morskich wód wewnętrznych, wód terytorialnych, jak też wód pasa przyległego: wezwać każdy statek do zmniejszenia prędkości przepływu, zatrzymania się do kontroli oraz zastosowania się do wskazanego kursu przepływu; sprawdzić na zatrzymanym statku wszystkie dokumenty dotyczące jego załogi, statku i przewożonego ładunku oraz pasażerów będących na tym statku, przeszukać jego pomieszczenia i zbadać ładunek; zatrzymać statek i zmusić go do zawinięcia do wskazanego portu, gdy jego kapitan nie stosuje się do wydanych przez organy ochrony granic nakazów lub sprzeciwia się wydanym poleceniom kontrolnym.

Na podanym obszarze organy ochrony granic władne były także zatrzymać i „doprowadzić” do wskazanego portu każdy statek, który: dokonuje załadunku lub wyładunku towaru poza miejscami do tego wyznaczonymi; przyjmuje na pokład lub wysadza na ląd wbrew obowiązującym przepisom; nawiązuje w celach przestępczych łączność z wybrzeżem; łowi ryby lub w inny sposób eksploatuje wody morskie; trudni się przemytem, narusza przepisy celne, dewizowe i sanitarne; wchodzi na obszar wód zamkniętych dla żeglugi lub zakotwicza poza miejscem do tego przeznaczonym, jak również w inny sposób narusza bezpieczeństwo lub przyjęty porządek prawny.

Jeżeli statek opuszczał port bez zezwolenia organów celnych lub portowych albo po zatrzymaniu lub wezwaniu do zatrzymania usiłował zbiec na pełne morze – organy ochrony granic uprawnione były do prowadzenia pościgu na morzu do granicy wód terytorialnych, aby zatrzymać i doprowadzić do portu uciekający statek. Natomiast jeżeli załoga statku na obszarze wód pasa przyległego, wód terytorialnych i morskich wód wewnętrznych mimo wezwań nie zatrzymała statku, nie przerwała załadunku lub wyła-

warunki użycia uzbrojenia - również definiowały granice państwa i jego pogranicze, określały sankcje karne dla osób przekraczających granicę bez zezwolenia oraz wskazywały organy do opracowania i wydania szczegółowych uregulowań. Wspomniany dekret nakładał na Radę Ministrów i Ministerstwa: Obrony Narodowej, Spraw Wewnętrznych, Spraw Zagranicznych obowiązek określenia na jego podstawie aktów prawnych wykonawczych określających:

- zasady zamieszkania i pobytu w strefie nadgranicznej pracowników placówek dyplomatycznych i konsularnych państw obcych oraz członków ich rodzin,
- liczbę i dyslokację przejść granicznych (lądowych morskich i powietrznych) przeznaczonych dla ruchu granicznego, a także organy i instytucje państwowe zobowiązane do stałego utrzymania przejść granicznych w stanie umożliwiającym prowadzenie skutecznej kontroli granicznej,
- zamieszkanie i pobyt w strefie nadgranicznej,
- warunki uprawiania turystyki oraz żeglarstwa i wioślarstwa na morskich wodach wewnętrznych i terytorialnych,
- wynagradzania właścicieli i użytkowników gruntów za poniesione szkody w uprawach rolnych, wyrządzone podczas prowadzenia przez żołnierzy WOP pościgu,
- warunki przebywania okrętów wojennych na obszarze polskich wód terytorialnych, pasa przyległego i na morskich wodach wewnętrznych,¹²

---

dunku, jak też przyjmowania na pokład ludzi lub ich wysadzania ze statku – organy ochrony granic mogły użyć broni. Najpierw należało oddać strzał ostrzegawczy w powietrze, następnie strzał przed dziób i za rufę statku. Jeżeli statek, mimo tych czynności, nie zastosował się do wezwania można go było ostrzelać. W nocy, przed użyciem broni należało ponadto wystrzelić dwie rakiety koloru zielonego.

¹² Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej w sprawie warunków przebywania obcych okrętów wojennych na obszarze morskich wód wewnętrznych i wód pasa przyległego zaczęły obowiązywać od 29 marca 1957 r. Ogłoszono je w Dzienniku Ustaw z 1957 r. nr 19, pozycja 96. Przepisy tego rozporządzenia zmieniały wcześniejsze uregulowania w tej sprawie z 25 października 1934 r. (DzURP nr 99, poz. 904). Rozporządzenie ministra ON określało, że okręty wojenne obcych państw mogły przepływać (przekraczać) granicę polskich wód terytorialnych i przebywać na nich oraz na mor-

- warunki przelotu obcych statków powietrznych w przestrzeni nad wodami terytorialnymi i wodami pasa przyległego.¹³

Przyjęte i wprowadzone na podstawie przepisów dekretu unormowania prawnie regulowały szereg dziedzin z zakresu ochrony granic, określając normy (powinności) jakich należy przestrzegać w strefie nadgranicznej i polskich obszarach morskich oraz wskazywały tryb postępowania organów ochrony granic wobec obywateli, statków morskich i powietrznych oraz obcych okrętów wojennych. Miały one także na celu

---

skich wodach wewnętrznych tylko na podstawie uprzednio uzyskanego zezwolenia, które wydawało Ministerstwo Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Spraw Zagranicznych. Zezwolenie takie nie było konieczne gdy: na obcym okręcie wojennym znajdowała się głowa państwa lub jego oficjalny przedstawiciel; inne okręty wojenne stanowiły honorową eskortę; w przypadku działania siły wyższej, jego załoga znajdowała się w niebezpieczeństwie lub potrzebowała pomocy. Obce okręty wojenne, które uzyskały zezwolenie musiały podporządkować się następującym ograniczeniom: przebywać w stanie wynurzonem; od świtu do zmroku mieć podniesioną banderę państwa, do którego należą; nie wolno wpływać na obszary wód zamkniętych dla żeglugi i rybołówstwa (ogłaszane w Wiadomościach Żeglarskich).

Nie wolno im było także: prowadzić ćwiczeń wojskowych – strzelań artyleryjskich, torpedowych i raketowych, stawiać min morskich, trałować min, stawiać zasłon dymnych, spuszczać łodzi okrętowych, prowadzić ćwiczeń z użyciem reflektorów, wysadzać desantu na ląd, prowadzić ćwiczeń przy współudziale samolotów i okrętów podwodnych; dokonywać jakichkolwiek pomiarów morza poza sondowaniem i namierzaniem koniecznym do prowadzenia nawigacji; jak też wykonywać jakichkolwiek zdjęć fotograficznych i filmowych, szkiców wybrzeża, portów i urządzeń portowych oraz polskich okrętów wojennych; dokonywać na obcym okręcie wojennym startów i lądowań statków powietrznych; nawiązywać łączności z wybrzeżem (za wyjątkiem Marynarki Wojennej, jednostek pływających WOP oraz posterunków obserwacyjnych– sygnałowych); korzystać (w czasie przebywania na obszarze morskich wód wewnętrznych) z okrętowych urządzeń radiokomunikacyjnych.

Na obszarze wód pasa przyległego obce okręty wojenne miały prawo z zachowaniem podanych ograniczeń do nieszkodliwego przepływu według następujących zasad: jednocześnie przez obszar tych wód przepływać mogło nie więcej jak trzy obce okręty wojenne należące do jednego państwa, a czas ich przebywania nie mógł być dłuższy niż 24 godziny; wszystkie obce okręty wojenne obowiązane były od zmroku do świtu na żądanie polskiego okrętu MW, jednostki pływającej WOP lub posterunku sygnałowego na wybrzeżu podać swoje znaki rozpoznawcze, przynależność państwową i nazwę okrętu.

Morska granica, op. cit., s. 322–324.

¹³ *Ibidem*, s. 8 – 13.

zapobiegać przypadkom łamania prawa zarówno przez te organy oraz załogi statków i zagranicznych okrętów wojennych.

Zmiany te nie były ostatnimi, jakich dokonano w aparacie bezpieczeństwa i WOP 1956 r. Atmosfera społecznego potępienia stalinizmu w Polsce oraz krytyka łamania praworządności przez pracowników tych organów zadecydowała również o zmianach w strukturze resortu Spraw Wewnętrznych. Na mocy opublikowanej 13 listopada 1956 r. ustawy o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, zlikwidowano Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, a realizowane dotąd przez ten komitet sprawy przejęło Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Jego nowa struktura organizacyjna, którą faktycznie zatwierdzono 13 grudnia 1956 r. uchwałą Rady Ministrów była następująca:

- a) Komendę Główną: MO, Terenowej Obrony Przeciwlotniczej, Straży Pożarnej oraz Centralny Zarząd Służby Zdrowia zaliczono do jednostek o charakterze pionów organizacyjnych MSW;
- b) w składzie jednostek organizacyjnych Wojsk Wewnętrznych znalazły się: dowództwa KBW i WOP oraz Zarząd Informacji WW;
- c) ze Służbą Bezpieczeństwa związane były następujące jednostki: Gabinet Ministra, Główny Inspektorat; Departamenty – I (wywiadu), II (kontrwywiadu), III (walki z działalnością antypaństwową w kraju), Społeczno-Administracyjny, Wojskowy oraz Kadr i Szkolenia; Biura – Nadzoru nad orzecznictwem karnoadministracyjnym, paszportów zagranicznych, ochrony rządu, techniki operacyjnej, ewidencji operacyjnej „A” (szyfrów), „B” (obserwacji), „W” (inwigilacji korespondencji), Śledcze; Samodzielny Wydział Organizacyjny oraz Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu;
- d) jednostki usługowe: Departamenty – Finansów, Inwestycji i Zaopatrzenia; Zarządy: Transportu, Łączności, Uzbrojenia, Organizacyjno-Wojskowy oraz Spraw Socjalnych i Kultury; Centralne Archiwum MSW; Zarząd Administracyjno-Gospodarczy i Biuro Głównego Komitetu Przeciwpowodziowego.

Kierownictwo „nowego” MSW objął dotychczasowy minister Spraw Wewnętrznych Władysław Wicha. Sprawy działalności Wojsk Ochrony Pogranicza należały odtąd do wiceministra Juliana Hibnera.¹⁴

„Przemiany październikowe”, które w oczekiwaniu społecznym miały położyć kres wszystkiemu co złe, szczególnie w systemie sprawowania władzy, niewiele zmieniły. Poza nielicznymi przypadkami nie rozliczono funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa za popełnione zbrodnie wobec niewinnych ludzi. Tak naprawdę przeprowadzono znowu tylko „kosmetyczną” reformę organów MSW. Nowa struktura niewiele różniła się od Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Nie zmieniła się również idea jego pracy. Sprawiedliwe i słuszne było nadal tylko to, co służyło ustrojowi komunistycznemu i zgadzało się z polityką PZPR.

Integracja SB z MO, która była istotą przeprowadzonej w 1956 r. reorganizacji, nie przyniosła zamierzonego skutku. Wtłoczona w terenową strukturę organizacyjną MO służba bezpieczeństwa została w pewien sposób ukryta przed społeczeństwem. Kamuflaż ten, w ówczesnej atmosferze odnowy, był w ocenie kierownictwa MSW niezbędny. Od 1957 r. SB zaczęła odzyskiwać dawne znaczenie. Wiązało się to z odchodzeniem kierownictwa PZPR od zapowiedzianych reform i demokratyzacji kraju. Odstąpiono od wcześniejszych redukcji i zwolnień w aparacie MSW i zaczęto powiększać jego szeregi. Sprawy „bezpieczeństwa wewnętrznego w kraju i walka z narastającą opozycją” uzyskały priorytet. Począwszy od 1958 r. walka z opozycją, a zwłaszcza zwalczanie Kościoła Katolickiego, nabrały dla kierownictwa MSW szczególnego znaczenia. Zaczęto angażować nowe, dobrze zorganizowane siły.¹⁵ „Nowe” zadania, chociaż nie różniły się od okresu sowyetyzacji polskiego życia społecznego, warunkowały przeprowadzenie w samym MSW i WOP licznych przekształceń strukturalnych umożliwiających efektywniejszą ich realizację. 13 czerwca 1960 r. zlikwidowano stanowisko dowódcy Wojsk Wewnętrznych, a dotychczasowego ich dowódcę gen. bryg. Władysława Komara powołano na Generalnego Dyrektora MSW. Organizacyjne pod-

---

¹⁴ H. Dominiczak, op. cit., s. 125–129. Szerzej tę tematykę omawia A. Paczkowski, *Aparat Bezpieczeństwa w latach odwilży: casus polski*, „Zeszyty Historyczne” nr 114, Paryż 1995, s. 3–33; tenże, *Pół wieku*, op. cit., s. 289–318.

¹⁵ H. Dominiczak, op. cit., s. 129–134.

porządkowanie jednostek Spraw Wewnętrznych zasadniczo się nie zmieniło (w porównaniu do podziału z 8 grudnia 1956 r.). Zmodyfikowano jednak ich podległość pomiędzy poszczególnych wiceministrów. Mieczysławowi Moczarowi, który wcześniej sprawował nadzór nad Departamentem I (wywiadem), Departamentem II (kontrwywiadem), Biurem „A” (szyfrów), „T” (techniki operacyjnej) i Śledczym, podporządkowano WOP i Zarząd Organizacyjno–Wojskowy. Antoni Alster nadzorujący Departament III (walki z przeciwnikami ustroju), Biura „B” (obserwacji), „C”.¹⁶ (dokumentacji operacyjnej), „W” (kontroli korespondencji), przejął wojska KBW, Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu, Centralne Archiwum MSW, Centrum Wyszkożenia MSW w Legionowie, Zarząd Wojskowej służby Wewnętrznej KBW i WOP oraz Prokuraturę Wojsk Wewnętrznych. Zygfrydowi Sznekowi bezpośrednio podlegały: Departamenty Społeczno–Administracyjny i Wojskowy; Centralny Zarząd Służby Zdrowia, Samodzielny Wydział Organizacji, Komendy Główne: Terenowej Obrony Przeciwlotniczej oraz Straży Pożarnej, jak też – Główny Urząd Geodezji i Kartografii oraz Związek Ochotniczych Straży Pożarnych. Ponadto sprawował on nadzór nad działalnością urzędów spraw wewnętrznych wojewódzkich rad narodowych. Ryszardowi Dobieszakowi podlegała Milicja Obywatelska i Biuro Paszportów Zagranicznych. Generalnemu Dyrektorowi MSW – gen. bryg. Waławowi Komarowi – podporządkowano: Departament Inwestycji, Zarządy – Zopatrzenia, Łączności, Transportu i Administracyjno–Gospodarczy; Drukarnię, Przedsiębiorstwa – Remontu Okrętów MSW „Westerplatte” i Remontu Samochodów w Łodzi oraz Centralę Sprzętu Pożarniczego, Ratunkowego i Ochronnego. Ministrowi Spraw Wewnętrznych podlegały te same co wcześniej jednostki: Gabinet Ministra, Główny Inspektorat Ministra, Departamenty – Kadry i Szkolenia oraz Finansowy, jak również Biuro Ochrony Rządu.¹⁷

Nowy podział jednostek organizacyjnych w MSW nie zmienił dotychczasowej równowagi sił, gdyż główne dwa pionierzy odnowionej SB

¹⁶ H. Dominiczak podaje, że „Biuro C” – jako nową komórkę organizacyjną MSW powołano dopiero w lipcu 1964; *ibidem*, s. 135.

¹⁷ ASG, sygn. 1611/73, k. 86–88; Zarządzenie nr 0105/60 Ministra Spraw Wewnętrznych z 11. 06.1960.

podlegały nadal Mieczysławowi Moczarowi i Antoniemu Alsterowi, którzy rywalizowali między sobą w tym ministerstwie. Ostatecznie wyścig o pierwszeństwo w MSW „wygrał” M. Moczar.

15 czerwca 1960 r. utworzono Departament IV, który zajmować się miał sprawami walki z Kościołem. W tym roku nastąpiły także zmiany w kierownictwie MSW. Miejsce Antoniego Alstera zajął Franciszek Szlachcic. Dwa lata później 12 grudnia 1964 r. Mieczysław Moczar został Ministrem Spraw Wewnętrznych, a dotychczasowy minister Władysław Wicha „awansowany” został do Sekretariatu Komitetu Centralnego PZPR.¹⁸ Niezwykle istotne zmiany w MSW przeprowadzono w 1965 r. Jak podaje Henryk Dominiczak, były one wynikiem rozgrywek politycznych (personalnych) z Mieczysławem Moczarem i jego zwolennikami.¹⁹

Hipoteza ta budzi nadal sporo wątpliwości. Mimo że przeprowadzone w MSW zmiany znacząco osłabiały pozycję tego ministra, miały znacznie głębszy zamysł. Wynikały one z konieczności powołania w Siłach Zbrojnych Wojsk Obrony Terytorium Kraju.

Przygotowania do reorganizacji Wojsk Wewnętrznych MSW – w świetle dokumentów – rozpoczęto w pierwszej połowie 1965 r. Główną jej ideą było całkowite podporządkowanie tych wojsk Ministerstwu Obrony Narodowej. Włączenie Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Wojsk Ochrony Pogranicza i Prokuratury Wojsk Wewnętrznych w strukturę Sił Zbrojnych PRL, stworzyć miało warunki jednolitego dysponowania i dowodzenia nimi w ramach Wojsk Obrony Terytorium Kraju. Zmiany te – według kierownictwa MON – pozwalały w sposób ekonomiczniejszy i bardziej operatywny (w całym państwie) przygotować wszystkie siły i środki OTK do realizacji właściwych im zadań operacyjnych w okresie zagrożenia i w czasie wojny. W świetle mających nastąpić zmian podporządkowania WOP, Ministerstwo Obrony Narodowej miało przejąć odpowiedzialność za bezpośrednią ochronę granicy państwowej pomiędzy przejściami granicznymi. WOP w ramach nowego podporządkowania miały:

---

¹⁸ A. Albert [W. Roszkowski], op. cit., s. 830.

¹⁹ H. Dominiczak, op. cit., s. 136.

- nie dopuścić do nielegalnego przekraczania granicy na ochronianych odcinkach lądowych i morskich przy użyciu wydzielonych sił i środków,
- sprawować nadzór nad żeglugą i urządzeniami morskimi wód wewnętrznych, terytorialnych i pasa przyległego, jak również nad eksploatacją tych wód i dna morskiego,
- zabezpieczyć nienaruszalność znaków i urządzeń granicznych oraz wykonywać funkcje administracji państwowej w zakresie ochrony granic.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych miało natomiast przejąć odpowiedzialność za ochronę granicy państwowej w przejściach granicznych oraz za operacyjne zabezpieczenie ochrony granic państwowych. Do zadań MSW należeć miała:

- kontrola ruchu w przejściach granicznych,
- organizacja i prowadzenie pracy operacyjnej w celu wykrywania i zapobiegania przestępczości granicznej,
- prowadzenie pracy dochodzeniowej i śledczej w sprawach przestępstw granicznych.²⁰

Podporządkowanie Ministerstwu Obrony Narodowej Wojsk Wewnętrznych MSW miało wyraźnie podzielić ich kompetencje między te dwa resorty. MSW powinno przejąć całą odpowiedzialność za operacyjną ochronę granic oraz za działalność przejść granicznych. MON natomiast ponosić miał pełną odpowiedzialność za ochronę granic państwowych pod względem militarnymi i za opracowanie oraz realizację zadań operacyjnych (bojowych) związanych z użyciem Wojsk Obrony Terytorium Kraju.

Wariant II zmian organizacyjnych wynikających z nowego podporządkowania Wojsk Wewnętrznych przewidywał utworzenie nowego systemu ochrony polskich granic. W okresie pokoju Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ponosić miało odpowiedzialność za ochronę lądowych granic państwowych oraz w morskich portach handlowych i rybackich, jak też operacyjnie zabezpieczać morską granicę państwową. Do realizacji tych zadań zorganizować miano w latach 1966–1969 Straż Graniczną

---

²⁰ ASG, sygn. 1611/72, k. 197–223; Pismo dyrektora Zarządu I MSW nr IB 00421/Insp. z 26.04.1965 r. do dowódcy WOP.

– wyspecjalizowaną formację milicyjną złożoną z funkcjonariuszy zawodowych, z zachowaniem dla niej do 1970 r. statusu wojskowego. Zadania Straży Granicznej miały być następujące:

- niedopuszczenie do nielegalnego przekraczania lądowych granic państwowych,
- kontrola ruchu osobowego w przejściach granicznych,
- organizowanie pracy operacyjnej w celu wykrywania i zapobiegania przestępczości granicznej na morskiej granicy,
- prowadzenie pracy dochodzeniowej w sprawach przestępczości granicznej,
- zabezpieczenie znaków i urządzeń granicznych na granicy lądowej,
- wykonywanie funkcji administracji państwowej w dziedzinie ochrony granic.²¹

Zaproponowane w II wariantcie rozwiązania różniły się znacznie od poprzedniego. Ochroną granic Polski nadal zajmować się miało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W miejsce Wojsk Ochrony Pogranicza utworzyć miano w ciągu czterech lat nową, zawodową formację policyjną pod nazwą Straż Graniczna. Miała ona zająć się głównie sprawami zabezpieczenia lądowych granic i kontrolować ruch graniczny. Na odcinku morskim jej działalność ograniczyć się miała tylko do działań służbowych w portach handlowych i rybackich oraz pracy operacyjno-rozpoznawczej.

Proponowana organizacja i skład etatowy Straży Granicznej (zob. aneks nr 1) opracowana została na przełomie kwietnia i maja 1965 r. przez zespół oficerów Dowództwa WOP pod przewodnictwem płk. Feliksa Stramika. Jednostki Straży Granicznej miały być formowane sukcesywnie, równoległe z wykonywaniem bieżących zadań w ochronie granic. Zawodowa Straż wymagała także przekwalifikowania znacznej liczby oficerów i podoficerów zawodowych, pełniących w tym czasie służbę w WOP. Oprócz nich dodatkowo należało zaangażować do służby zawodowej w SG ok. 2500 ludzi, przede wszystkim odchodzących do rezerwy podoficerów służby zasadniczej. W Straży Granicznej, po zakończeniu czteroletniego procesu jej formowania, służyć miało: 1745 oficerów, 3698 podoficerów i 482 pracowników cywilnych. W 1965 r. planowano

---

²¹ Ibidem, s. 197–223.

sformować gdańską i koszalińską jednostkę SG. Następnego roku olsztyńską, białostocką, lubelską, rzeszowską i krakowską oraz rozpocząć kadrowanie batalionów w Gdańsku, Gdyni i Szczecinie. Rok później (1967 r.) zamierzano utworzyć katowicką jednostkę SG, Wojewódzką Komendę SG w Wałbrzychu i Rejonową Komendę SG w Kłodzku oraz rozpocząć przeformowywanie strażnic na granicy zachodniej. W 1968 r. miano sformować opolską jednostkę SG, skadrować GPK Terespol i kontynuować kadrowanie batalionu Szczecin oraz przeformowywać strażnice na zachodniej rubieży. Proces tworzenia struktur Straży Granicznej planowano zakończyć w 1969 r. utworzeniem Rejonowych Komend SG w Szklarskiej Porębie i Zgorzelcu; zielonogórskiej i szczecińskiej jednostki SG oraz przeformowaniem dowództwa WOP w centralną jednostkę SG.

Powstałe jednostki Straży Granicznej miały pozostać na całkowitym zaopatrzeniu organów Milicji Obywatelskiej.²²

Straż Graniczna, która w planach liczyć miała ok. 5,5 tys. oficerów i podoficerów (25% ogólnego stanu WOP) miała przejąć zadania Wojsk Ochrony Pogranicza. Rozwiązanie takie nawiązywało do okresu przedwojennego do lat 1928–1939, w których ochronę południowej, zachodniej i częściowo północnej granicy sprawowała formacja o tej samej nazwie. Projekt ten nie zyskał jednak akceptacji.

Ostateczną podstawą zmiany podporządkowania Wojsk Wewnętrznych było rozporządzenie prezesa Rady Ministrów nr 41 z 24 czerwca 1965 r, które podjęto w oparciu o decyzję Komitetu Obrony Kraju z 6 marca 1965 r. Na jego podstawie Minister Spraw Wewnętrznych przekazywał:

- Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego – bez Nadwiślańskiej Brygady (powiększonej o trzy bataliony), batalionów łączności, rezerw MO i Służby Bezpieczeństwa oraz samodzielnej eskadry lotnictwa,
- Wojska Ochrony Pogranicza – bez pododdziałów kontroli ruchu granicznego oraz odpowiednich limitów osobowych, finansowych i materiałowych niezbędnych na sformowanie organu ochrony przejść granicznych;

---

²² ASG, sygn. 1611/72, k. 227 – 235; Notatka służbowa nr 00453/I z 17.05.1965 r. wykonana przez płk. Stramika do Zarządu I MSW.

- Wojskową Służbę Wewnętrzną, KBW i WOP zmniejszoną o liczbę etatów potrzebnych do zabezpieczenia jednostek pozostających w MSW,
- Prokuraturę Wojsk Wewnętrznych, samodzielne wojewódzkie wydziały uzupełnień MSW, Przedsiębiorstwo Remontu Okrętów MSW „Westerplatte” oraz określoną część etatów żołnierzy i pracowników cywilnych wraz z obsadą osobową z organów centralnych resortu.

Na bazie odpowiednich limitów osobowych, materiałowych i finansowych pozostawionych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych przez WOP Minister SW zorganizować miał w latach 1966–1967 organ ochrony przejść granicznych złożony z funkcjonariuszy zawodowych i określić jego wewnętrzny statut. Według zarządzenia nr 41 prezesa Rady Ministrów – MSW przekazać miało do MON według stanu z 1 maja 1965 r. 47611 wojskowych i 1301 pracowników cywilnych, a we własnym podporządkowaniu pozostawić 5915 wojskowych i 128 pracowników cywilnych (zob. tabelę nr 1). Faktycznie liczba przekazanych do MON wojskowych była o 801 etatów wyższa i wynosiła²³ 48412. Pod względem dowodzenia przekazanie Wojsk Wewnętrznych nastąpiło 1 lipca 1965 r., a gospodarczym – 1 stycznia 1966 r.²⁴

²³ Ogólnie do MON przechodziło (etatów), a w MSW pozostawało:

Generałów	31	1
Ofic. Starszych	2058	244
Ofic. młodszych	3463	666
Chorążych	9	0
Podofic. zawodowych	2566	405
Podofic. sł. zasadniczej	6031	495
Szereg. i podchorążych	34254	3303
Razem	48412	5115

W MSW pozostawało z:

- KBW 4250 wojskowych i 86 pracowników cywilnych,
- WOP 830 wojskowych i 39 pracowników cywilnych,
- WSW 34 wojskowych i 3 pracowników cywilnych.

ASG, sygn. 1611/72, k. 370; Załącznik do zarządzenia nr 41 prezesa Rady Ministrów z 24.06.1965.

²⁴ ASG, sygn. 1611/72, k. 253–259; Pismo dyrektora Zarządu I MSW nr IB 00572/Insp. z 15.06.1965 r. do dowódcy WOP; H. Dominiczak, *Zarys historii Wojsk Ochrony Pogranicza 1945–1985*, Warszawa 1985, s. 80.

Z przekazanych wojsk Ministerstwo Obrony narodowej zorganizowało odrębną formację o określonym profilu szkolenia, stosownym do zadań w zakresie zapewnienia „porządku wewnętrznego i bezpieczeństwa publicznego” oraz do ochrony w czasie pokoju i wojny granic państwowych poza przejściami granicznymi, wykorzystując dotychczasowe doświadczenia i tradycje tych wojsk.

Wojska Ochrony Pogranicza po przejściu do MON włączono w skład podległych Głównemu Inspektorowi Obrony Terytorialnej Wojsk Wewnętrznych, do których należały również Wojska Obrony Wewnętrznej. Główny Inspektor OT – gen. dyw. Grzegorz Korczyński - - podlegał bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej (stanowisko to utworzono w lipcu 1965 r.). Kierował on przygotowaniem obrony lądowej terytorium kraju; działalnością Wojsk Wewnętrznych oraz jednostek obrony terytorialnej; przygotowaniem polowych stanowisk kierowania naczelnymi organów państwowych; jak również koordynował przedsięwzięcia w zakresie powszechnego przygotowania obronnego ludności. Obowiązki te realizował przy pomocy trzech zastępców²⁵ (zob. schemat nr 1) oraz podległych w zakresie spraw obrony terytorialnej dowódców okręgów wojskowych. Ścisłe współpracował z: Szefem Sztabu Generalnego WP, Głównym Inspektorem Szkolenia, Szefem Głównego Zarządu Politycznego WP, Głównym Kwatermistrzem WP, Szefem Wojskowej

²⁵ Głównemu Inspektorowi OT podlegali bezpośrednio:

- a) Szef Inspektoratu OT – Zastępca Głównego Inspektora OT, który kierował działalnością Inspektoratu OT, a szczególnie: planowaniem operacyjnym lądowej obrony terytorialnej, szkoleniem wojsk i sztabów, planowaniem organizacji polowych stanowisk kierowania KOK i jego działów, sprawami mobilizacyjnymi i planowaniem materiałowo–technicznym oraz koordynowaniem działalności instytucji podległych Głównemu Inspektorowi OT;
- b) Zastępca Głównego Inspektora OT, kierował działalnością wojsk bezpośrednio podległych Głównemu Inspektorowi OT – Wojskami Ochrony Pogranicza i Wojskami Obrony Wewnętrznej;
- c) Szef Inspektoratu Powszechnej Samoobrony – Zastępca Głównego Inspektora OT, kierował rozwijaniem i przygotowaniem oddziałów samoobrony, powiadamianiem i alarmowaniem ludności, koordynacją działalności organizacji społecznych w zakresie ich udziału w systemie obrony terytorialnej oraz inwestycjami z zakresu powszechnej obrony ludności.

ASG, sygn. 1645/4, k. 204 – 210; Zarządzenie ministra Obrony Narodowej nr 017/MON z 27 lipca 1965.

Służby Wewnętrznej i Szefem Departamentu Kadr MON oraz innymi szefami instytucji centralnych MON.²⁶ Działalnością wojsk bezpośrednio podległych Głównemu Inspektorowi OT (WOP i WOW) kierował z upoważnienia jego zastępca. Przejął on nie tylko kierownictwo, ale również nadzór nad działalnością Szefostwa WOW i WOP. Do jego obowiązków należało także: kierowanie realizacją zadań związanych m.in. z ochroną granic, zwalczaniem klęsk żywiołowych, akcji rozminowania terenu; współpraca z instytucjami wojskowymi i organami administracji państwowej w sprawach mających związek z działaniami podległych instytucji oraz współdziałaniem z MSW w zakresie utrzymania „bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku publicznego” oraz ochrony naczelnych organów państwowych.²⁷

Podporządkowanie Wojsk Ochrony Pogranicza Głównemu Inspektoratowi OT spowodowało niepotrzebne rozczłonkowanie jednolitego dotąd – tworzonego przez dwadzieścia lat – systemu ochrony granic. Odtąd „zieloną” granicę Polski ochraniać mieli żołnierze WOP będący w MON, a przejścia graniczne oraz ruch osobowy i towarowy kontrolowali funkcjonariusze MSW. Funkcjonujące dotąd Dowództwo WOP, sztab i służby dowództwa rozformowano (zob. schemat nr 2 i nr 3). W ich miejsce powołano Szefostwo Wojsk Ochrony Pogranicza,²⁸ które stało się specjalistyczną instytucją MON przeznaczoną do organizowania ochrony granic państwowych. Natomiast struktura organizacyjna Wojsk Ochrony Pogranicza (brygad i oddziałów WOP) po przejściu do nowego ministerstwa nie uległa istotnym zmianom.

---

²⁶ ASG, sygn. 1645/4, k. 204 – 210; Zarządzenie ministra Obrony Narodowej nr 017/MON z 27 lipca 1965.

²⁷ ASG, sygn. 1645/4, k. 211 – 228; Zarządzenie Głównego Inspektora OT nr 01 z 29 lipca 1965 r.

²⁸ W pierwotnej strukturze Szefostwo WOP organizacyjnie składać się miało z następujących elementów: kierownictwa; Oddziału Operacyjno-Szkoleniowego; Oddziału Łączności i Obserwacji Technicznej; Wydziału Organizacyjno-Ewidencyjnego; Zarządu Politycznego; Zarządu Zwiadu; Wydziału Normatywno-Prawnego; Wydziału Ogólno-Administracyjnego; Oddziału Służby Morskiej (w Gdańsku).

Ogólnie liczyć ono miało 136 etatów wojskowych (5-gen., 120-ofic., 5-chor., 4-podofic, i 2 szereg.) oraz 31 pracow. cywilnych; ASG, sygn. 1611/69, k. 419–439; Pismo szefa Zarządu Organizacyjnego Sztabu Generalnego nr 0331 z 29.08.1965 r. do dowódcy WOP.

Zakres działalności Szefostwa WOP obejmował:

- dowodzenie Wojskami Ochrony Pogranicza i przygotowanie ich na wymaganym poziomie gotowości bojowej, wyszkolenia i „stanu moralno–politycznego”,
- kierowanie ochroną granicy państwowej,
- opracowywanie propozycji dotyczących systemu ochrony granic,
- organizowanie łączności dowodzenia i współdziałania niezbędnej w ochronie granicy państwowej, a także ich obserwacji za pomocą aparatury radiolokacyjnej i podczzerwieni,
- organizowanie współpracy z organami ochrony granic MSW, Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa;
- kontrolowanie działalności operacyjno–służbowej podległych jednostek WOP,
- organizowanie i kierowanie pracą podległego aparatu zwiadu,
- kierowanie szkoleniem bojowym w jednostkach WOP na podstawie wytycznych Głównego Inspektoratu OT oraz udział w organizowanych kontrolach i inspekcjach,
- prowadzenie spraw z zakresu służby wojskowej podległego stanu osobowego oraz opracowywanie i przedstawianie Głównemu Inspektorowi OT wniosków dotyczących organizacji WOP i ich wyposażenia.²⁹

Całością działań Wojsk Ochrony Pogranicza kierował przy pomocy trzech zastępców Szef – WOP.³⁰ Służbowa działalność Szefostwa WOP nie ograniczała się do kierowania ochroną granic i dowo-

---

²⁹ ASG, sygn. 1611/72, k. 311–341; Notatka służbowa szefa Sztabu Generalnego, gen. dyw. W. Jaruzelskiego nr 0308 z 19.07.1965 r. do Ministra Obrony Narodowej; ASG, sygn. 1645/4, k. 211–228; Zarządzenie Głównego Inspektora OT nr 01 z 29 lipca 1965.

³⁰ Zastępca szefa WOP kierował pracą:

- Oddziału Operacyjno–Szkoleniowego;
- Oddziału Łączności i Obserwacji Technicznej;
- Wydziału Organizacyjno–Ewidencyjnego;
- Wydziału Ogólno–Administracyjnego;

Zastępca szefa WOP do spraw zwiadu kierował pracą Zarządu Zwiadu, a zastępca szefa WOP do spraw morskich był jednocześnie dowódcą brygady morskiej; ASG, sygn. 1836/2, k. 20–43; Pismo szefa WOP nr 0588/Oper z 17.02.1966 r. do zastępcy Głównego Inspektora OT.

dzenia wojskami. Jego powinności obejmowały również organizowanie niezbędnego w zakresie spraw granicznych współdziałania. Nowymi elementami, którymi zajmować się musiało szefostwo, były mocno akcentowane w Głównym Inspektoracie OT zagadnienia nie związane bezpośrednio z ochroną granic, a wynikające z nowego podporządkowania, obejmujące szkolenie bojowe wojsk OT czy kwestie administracji wojskowej.

Mimo że Wojska Ochrony Pogranicza włączone zostały do MON bez pododdziałów kontroli ruchu granicznego liczących 1631 etatów wojskowych i 39 etatów pracowników cywilnych - które pozostały w MSW - to nadal wykonywały szereg ich zadań. Zapewniały one osłonę statków kapitalistycznych oraz realizowały inne zadania kontrolne w portach handlowych Gdańska, Gdyni i Szczecina, do których angażowano żołnierzy batalionów portowych WOP. Ponadto wojska te spełniały funkcję kontrolną ruchu granicznego: w przejściach małego ruchu granicznego III kategorii (które przeznaczono dla potrzeb gospodarczych); do sprawdzania uproszczonego ruchu granicznego na granicy polsko-radzieckiej oraz do nadzoru rybołówstwa łodziowego bazującego poza przystaniami rybackimi na granicy morskiej.³¹

Te dodatkowe obowiązki realizowane przez żołnierzy WOP skłoniły ministrów Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych do ponownego uregulowania wspomnianych spraw. W wyniku dwustronnych konsultacji ustalono zmianę tych fragmentów zarządzenia prezesa Rady Ministrów nr 41 z 24 czerwca 1965 r., które budziły jeszcze wątpliwości. Nowe ustalenia dotyczyły terminu oraz limitów osobowych, w oparciu o które zorganizowany zostanie przez MSW organ ochrony przejść granicznych. Miał on ostatecznie powstać do końca 1970 r. – pierwotnie utworzyć go miano do końca 1967 r. - i składać się z zawodowych funkcjonariuszy. Do zorganizowania tego organu Minister Spraw Wewnętrznych powinien wykorzystać nie przekazaną do MON część limitów osobowych, finansowych i materiałowych, byłych Granicznych Placówek Kontrolnych WOP (1631 etatów wojskowych i 39 pracowników cywilnych) oraz nowe uzgodnione limity osobowe – 781 etatów wojskowych

---

³¹ ASG, sygn. 1611/72, k. 346 – 348; Notatka służbowa nr 00902/II z 19.10.1965 r. do Zarządu III Sztabu Generalnego.

i 5 pracowników cywilnych – które MON na wniosek MSW miał przekazywać sukcesywnie. Ponadto ustalono, że osłona statków państw kapitalistycznych w portach: Gdańska, Gdyni, Helu, Władysławowa, Kołobrzegu, Świnoujścia i Szczecina oraz współudział żołnierzy WOP w realizacji zadań organów kontroli ruchu granicznego w tych portach, a także w przejściach kolejowych i drogowych miano realizować do czasu przejęcia tych zadań przez resort Spraw Wewnętrznych. Żołnierze WOP kontrolować mieli ruch w przejściach małego ruchu granicznego kategorii II i III oraz uproszczony ruch graniczny poza przejściami.³²

Uzgodnienia w 1966 r. wszystkich zagadnień kompetencyjnych i gospodarczych między MSW i MON zakończyły proces zmiany podporządkowania Wojsk Wewnętrznych. Dla żołnierzy WOP zaczął się nowy okres dostosowywania do wymogów Ministerstwa Obrony Narodowej. Dotychczasowe doświadczenia operacyjne, uzyskane w okresie 1949-1965, miały zostać w strukturze wojsk Obrony Terytorialnej wzbogacone o nowe treści. Przez 16 lat funkcjonujące w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Wojska Ochrony Pogranicza w zależności od sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej poddano różnym modyfikacjom, wyznaczając im odpowiedzialną rolę do spełnienia. Zakres oddziaływań na kadrę tej formacji był szczególnie zależny od politycznych (partyjnych) wymagań stawianych przed tym resortem. Rozmiar tych zabiegów oddaje tekst listu pracowników organów bezpieczeństwa skierowany do ministra Radkiewicza w 50. rocznicę (jego urodzin). „Ty, jako organizator i kierownik – czytamy w nim – wychowujesz i uczysz nas bezgranicznego oddania i miłości do Partii, do Narodu, do wszystkich ludzi pracy, uczysz nas bezlitosnej nienawiści do wroga klasowego, do zdrajców narodu, do najmitów obcego wywiadu – wychowujesz nas w duchu wskazań Wielkiego Feliksa Dzierżyńskiego na godnych Jego imienia bojowników, stojących na straży największej zdobyczy naszego narodu – Władzy Ludowej. Własnym swym przykładem i postawą pomagasz nam w trudnych chwilach, prostujesz nasze błędy, uczysz trafnie wyszukiwać wroga i pod Twoim kierownictwem organa bezpieczeństwa wykonywały stawiane przez Partię zadania, krzyżując zbrodnicze plany imperialistycznych

---

³² ASG, sygn. 1645/1, k. 498–501; Pismo Ministra Obrony Narodowej nr 001073/Oper z 28.03.1966 r. do Ministra Spraw Wewnętrznych.

ludobójców. Widzimy jeszcze w swojej pracy wiele braków i niedociągnięć, za mało w nas jeszcze wytrwałości w politycznym i operacyjnym rozpoznaniu coraz podstępniejszych i nikczemniejszych metod wrogiego działania (...). Dzisiaj w obliczu wzmagającej się agresywności agentów imperialistycznych zagrażających bezpośrednio naszej gospodarce narodowej, próbujących podważyć siłę obronną naszego Państwa i stabilizację polityczną okresu budowy podstaw socjalizmu – zobowiązujemy się jeszcze bardziej wzmocnić nasze wysiłki dla szybkiego przezwyciężenia braków ciężących obecnie na naszej pracy, celem uzyskania większej ofensywności w wynajdywaniu i unicestwieniu wroga i jego zbrodniczych zamierzeń”.³³

Podporządkowanie WOP Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, a później Spraw Wewnętrznych sprawiło, że przyjęły one powszechnie stosowane w tym resorcie metody działań, stając się kolejnym narzędziem w procesie sowietyzacji Polski.

---

³³ List ten datowano 19 stycznia 1953 r. Przesłany on został przez dyrektora Gabinetu Ministra BP ppłk. M. Drzewieckiego do komendanta głównego MO, dowódcy KBW, dowódcy WOP, dyrektorów departamentów i kierowników samodzielnych jednostek organizacyjnych. Dowódca WOP płk M. Przoński polecił podać jego treść do wiadomości wszystkich swoich zastępców, którzy fakt ten potwierdzili własnoręcznym podpisem; ASG, sygn. 1285/165, k. 50–52; Pismo dyrektora Gabinetu Ministra nr AC–R–200/53 z 19.01.1953 r. do dowódcy WOP.

Proponowana organizacja i skład etatowy
STRAŻY GRANICZNEJ

Jednostka	Oficerów	Podofi- cerów	Razem	Prac. cywil.	Ogółem
Centralna jednostka SG	135	29	164	89	253
Białostocka jednostka SG	79	87	166	17	183
Lubelska jednostka SG	73	83	156	15	171
GPK Terespol	35	46	81	10	91
Rzeszowska jednostka SG	120	172	292	32	324
Krakowska jednostka SG	137	309	446	41	487
Katowicka jednostka SG	88	165	253	27	280
Opolska jednostka SG	83	216	299	17	316
Wrocławska jednostka SG	271	694	965	65	1030
Zielonogórska jednostka SG	112	398	510	17	527
GPK Kunowice	43	85	128	11	139
Szczecińska jednostka SG	216	640	856	43	899
Koszalińska jednostka SG	43	84	127	9	136
Gdańska jednostka SG	184	560	744	24	768
GPK Okęcie	20	25	45	4	49
GPK Kraków	6	5	11	6	17
Centrum Wyszkożenia SG	52	41	93	40	133
RAZEM	1697	3639	5336	467	5803

Źródło: ASG, sygn. 1611/72, k. 227-235.

Tabela nr 1

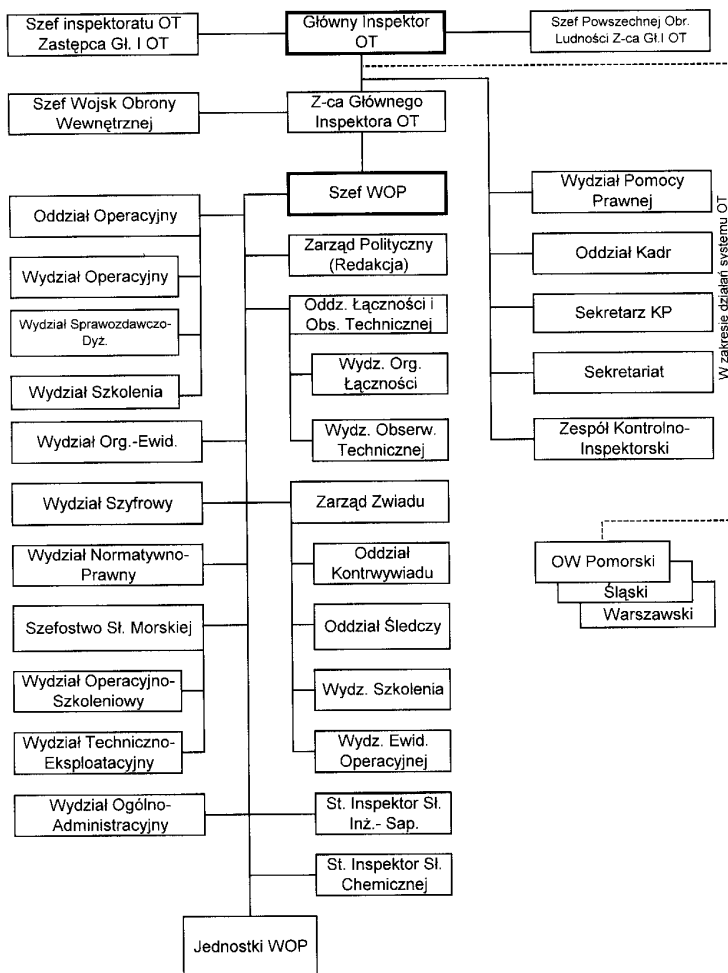
Ogólne zestawienie stanów osobowych Wojsk Wewnętrznych
przechodzących do MON i pozostających w MSW
(stan na 1 maja 1965 r.)

Wyszczególnienie	Stan etatowy czasu "P"	Stan ewidencyjny czasu "P"	Stan etatowy czasu "W" wg. planu mob.	Podział stanów osobowych wg. etatu czasu "P"			Zestawienie stanów osobowych WOP wg.		
				Przechodzących do MON	Pozost. w dn. 1.07.1965.	MSW	Etatu czasu "P"	Ewidencja czasu "P"	Etat czasu "W" wg. "PM-62"
Generałów	32	4	48	31	1	1	17	2	20
Oficerów starszych	2302	1659	3942	2051	251	380	1087	773	1250
Oficerów młodszych	4129	4129	11271	3442	687	586	2156	2233	3822
Chorążych	9	24	9	9	0	0	0	6	0
Podoficerów zawodowych	2971	2566		2533	438	1027	1564	1425	8862
Podoficerów służby zasadniczej	6526	5086	27912	5948	578	477	2898	1951	0
Szeregowych i podchorążych	37557	38559	112227	33597	3960	3103	16972	18203	35062
Razem wojskowych	53526	52027	155409	47611	5915	5574	24694	24593	49016
Pracowników cywilnych	1429	1374	637	1301	128	199			

Źródło: ASG, sygn. 1611/72, k. 259 i 280.

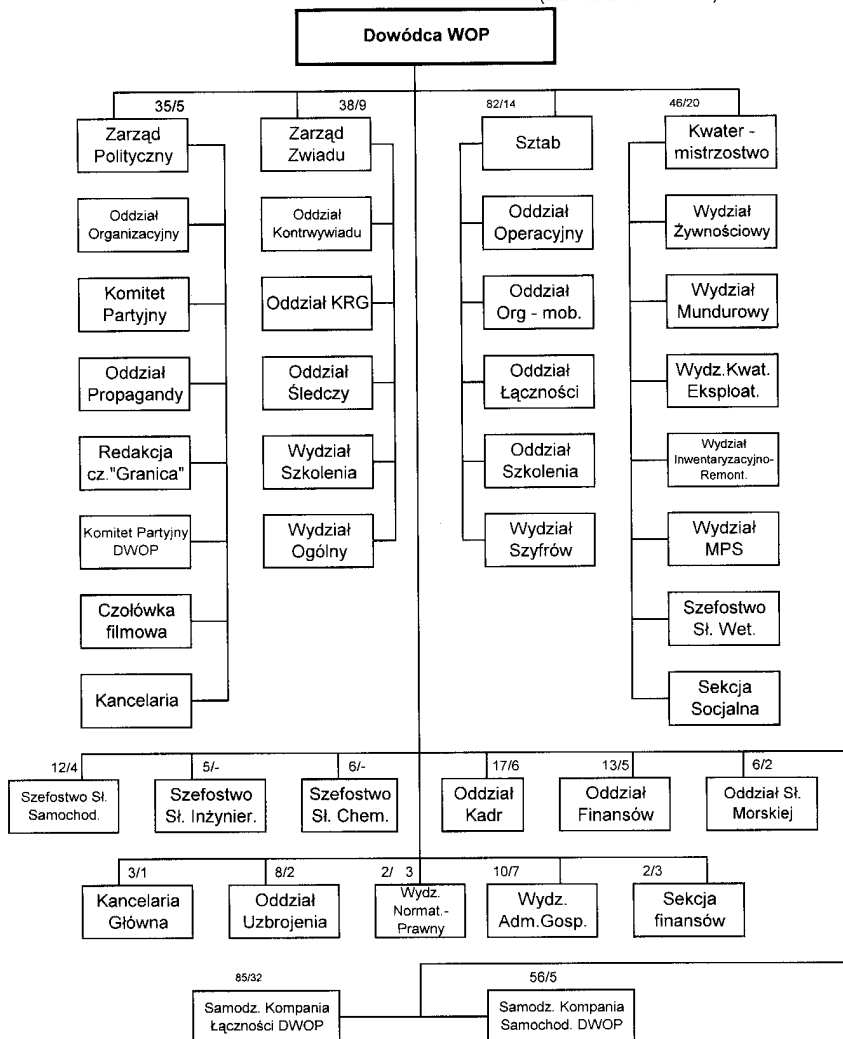
Zasadnicza struktura organizacyjna
 pionu Głównego Inspektora Obrony Terytorialnej
 (według stanu z 1965 r.)

Źródło: ASG, sygn. 1611/72, k. 341.

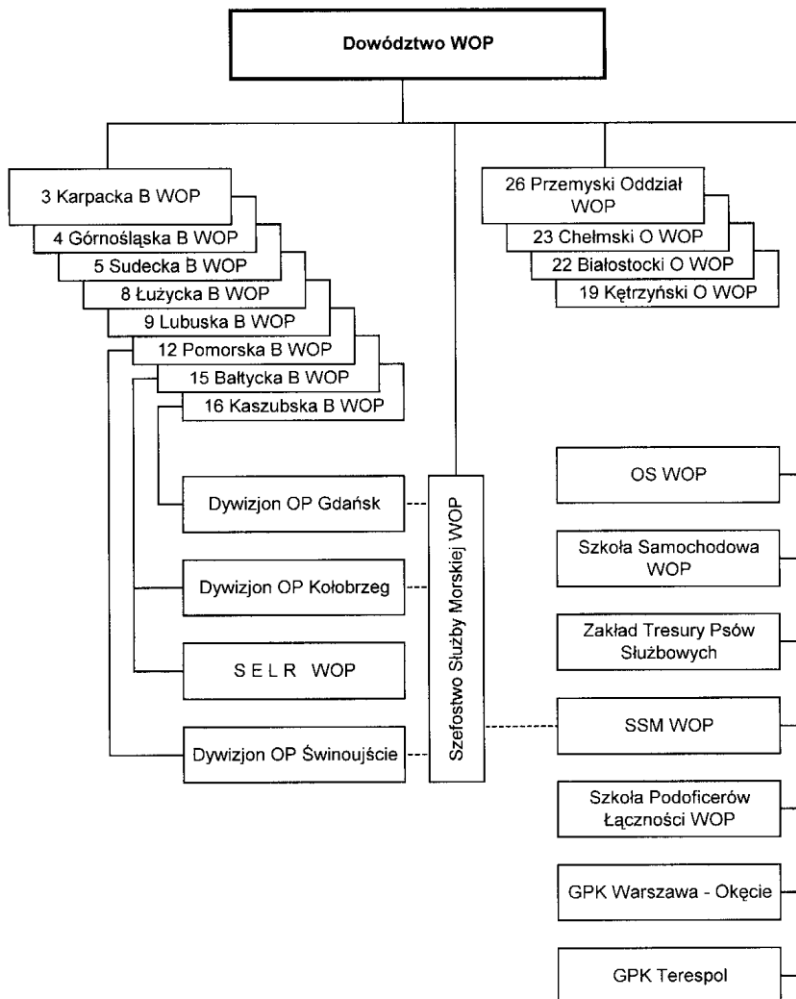
Organizacja Dowództwa WOP

(stan na 31.06.1965 r.)

Organizacja Wojsk Ochrony Pogranicza

(stan na 31.06.1965 r.)

Goryński Grzegorz; Rola, miejsce i zadania Wojsk Ochrony Pogranicza w strukturze Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (1949-1954) i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1955-1965), cz. I, w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 11 (2000), s. 83 - 109.